

Prof. dr. J.Th.M. BANK

**TOESPRAAK BIJ DE OPENING VAN DE TENTOONSTELLING
IN HET VERZETSMUSEUM, 24 februari 2009**

Fritz Behrendt is in 1925 geboren in Berlijn; jong genoeg om de opkomst van het nationaal socialisme nog zelf te hebben kunnen waarnemen. Behrendt was een Pruisisch geslacht. De voorouders van Fritz hebben in Pommeren, Oost Pruisen en wat tegenwoordig de Baltische staten heet hun werkzame leven gewijd aan de kolonisatie. Fritz heeft er een levenslange fascinatie van over gehouden voor de symbolen van Pruisen en van het Pruisische leger.

De stadsjongen groeide op in een tijd van polarisatie. Zijn vader, die nog als soldaat had gediend in de loopgraven in Frankrijk tijdens de Eerste Wereldoorlog, wilde zijn bijdrage leveren aan de verdediging van de Republiek van Weimar. Hij was lid van de zogeheten *Reichsbanner*, de organisatie die sociaal-democraten verenigde in een organisatie van vaandeldragers van de democratische en republikeinse orde. Op 31 januari 1933 kwam zijn schoolmeester Pichotka in het uniform van de SA de klas vertellen, dat de nieuwe tijden waren aangebroken. Voortaan mocht Fritz op nationale feestdagen het Horst Wessel lied zingen, staande en stampende naast de schoolbanken. In augustus 1936 was de 11-jarige Fritz in staat om Hitler zelf te zien, die op weg was naar de opening van de Olympische Spelen in Berlijn.

In 1936 besloot de vader van Fritz, dat het genoeg was en dat de familie moest uitzien naar een politiek veiliger plaats. “Der Film ist gelaufen.” Hij kon door bemiddeling van zijn zakenrelatie Herman van Meekren in Amsterdam – de vader van de televisiejournalist Jaap van Meekren – een verblijfsvergunning krijgen voor Nederland. Op de laatste dag van dat jaar 1936 reisden Fritz met zijn moeder en broer Hans naar hun nieuwe emigratie adres. De functionaris van de nationaal-socialistische partij in het Berlijnse district Charlottenburg, die de uitreis moest goedkeuren, leverde dit keer de benodigde stempels wel. Dat was nog de reflex van solidariteit van de ene oud-strijder van verdun voor de andere.

Vergeleken met de lotgevallen van de honderden vluchtelingen uit Duitsland – in overgrote meerderheid joodse vluchtelingen – heeft de familie Behrendt tweemaal geluk gehad: een snelle verblijfsvergunning in Nederland en een uitreispermis­sie zonder chantage van de kant van de Duitse partij in Berlijn.

De 11-jarige Fritz kwam Nederland binnen als een gewaarschuwd man. Hij heeft nooit kunnen wennen aan het sinterklaasfeest – kerstmis bleef in huize Behrendt het favoriete feest - en hij moest afleren om voor de leraar in de houding te springen of om voortdurend te zeggen “Bij ons in Duitsland..” heimwee behield hij naar de Kurfürstendamm. Maar in politiek opzicht was hij door de lessen van zijn kindertijd zijn Nederlandse klasgenoten voor.

Toen op 10 mei 1940 Duitse troepen Nederland binnenvielen, had de 15-jarige Fritz een afspraak met de hoofdredacteur van het sociaal-democratische dagblad Het Volk. Jo Spier, de politieke tekenaar, had hem aanbevolen als een begaafde leerling. Fritz had van zich doen blijken, toen hij in 1939 een tekening had ingezonden voor de kinderkrant van Het Volk. Op dat moment volgde hij overigens een cursus op de Amsterdamse school voor banketbakkers. De ontdekking van zijn tekentalent en de ontdekking van de oorlog vielen voor Fritz samen, in elk geval in de tijd. De politiek zou voor goed met zijn creativiteit als tekenaar verbonden zijn. In het najaar van 1943

is hij niet langer banketbakkers leerling maar student op de Kunstnijverheidsschool, de huidige Rietveld Academie. Hij leert er zijn roeping als politiek tekenaar kennen en ontwikkelen.

De oorlog heeft Fritz diepgaand beïnvloed. Dat gold zowel voor de opkomst van zijn gevoel van rechtvaardigheid en strijd tegen wreedheid en onrecht als voor een complete en zeer feitelijke kennis van de rangen en standen in de krijgsmacht; voor zijn keuze om zijn tekenvaardigheid in te zetten als wapen en voor zijn belezenheid over de strategie in de Tweede Wereldoorlog; voor zijn non-conformisme maar ook voor de historische precisie in de afbeeldingen en in het decor in zijn politieke prenten.

Fritz is zelf door twee legers opgeroepen voor het vervullen van een militaire dienstplicht. De eerste keer was in 1943. De *Wehrmacht* wilde hem en zijn broer hebben voor het beleg van Leningrad. Beiden konden daaraan uiteindelijk ontsnappen, omdat ze een joodse grootmoeder konden tonen en dat betekende een zogeheten “niet arische smet” op hun blazoen. In 1945 werd hij opnieuw voor de *Wehrmacht* opgeroepen maar toen zat hij wegens “Zersetzung der Wehrkraft” in de gevangenis op de Weteringschans. In mei 1946 riep het Nederlandse leger hem op voor een plaats bij de Stoottroepen. Het was de bedoeling dat hij zou worden uitgezonden naar Indonesië en daar aan de politionele acties tegen de jonge Republiek zou deelnemen. Fritz hield tijdens een briefing in een Nijmeegse kazerne een kritische toespraak over deze militaire inzet in een kolonie, die toch door koningin Wilhelmina zelve zelfstandigheid was beloofd. Maar voordat de uitzending naar Indonesië daadwerkelijk aan de orde kwam, was Fritz wegens een ongeluk uit de dienst ontslagen.

De tekeningen die zijn geselecteerd om in het Verzetsmuseum te worden tentoon gesteld, zijn afkomstig van de student Fritz Behrendt. Ze zijn grotendeels tijdens de oorlog gemaakt; uiting van een strijdbare en politiek bewuste jongeman. Ze zijn – in vergelijking met zijn latere stijl – expressionistisch, soms echt karikaturaal en steeds getuigend van een politieke betrokkenheid. De tekenaar in Fritz werd in die oorlogsjaren afgewisseld door de verspreider van de illegale krant *Het Parool*. Beide deed hij uit humanistische overtuiging, strijdend tegen het onrecht.

Het verhaal over de gemiste uitzending naar Indonesië toont aan, dat het voor Fritz in mei 1945 niet afgelopen was met die strijd. Hij vervolgde eenvoudig zijn eerder gekozen weg in het naoorlogse Joegoslavië van Tito. Daar nam hij zijn Nederlandse leeftijdgenoten mee in de Nederlandse brigade *Gerrit Jan van der Veen* om in een internationaal verband een spoorweg aan te leggen naar Sarajevo. Dit is het onderwerp van een andere beschouwing. Maar op het verhaal van de Tweede Wereldoorlog moet in het leven van Fritz Behrendt het verhaal van de Koude Oorlog volgen met opnieuw een gevangenis, en nu een zware, namelijk eenzame opsluiting. Dat was in Berlijn, zijn geboortestad.

Eerst dan, in het begin van de jaren '50, begon voor hem de ware vrijheid. Dan is ook de oorlog voor hem feitelijk afgelopen. Ik zeg “feitelijk” want eindigen zou ze in de geest nimmer.

JAN BANK